

Logos a události (eseje z filosofické logiky)

Ladislav Hejdánek

◆ fragment, česky, vznik: 1988

◆ fragment, Czech, origin: 1988

Logos a události [1988]

Eseje z filosofické logiky

1-01 Logika jako filosofická disciplína: filosofie LOGU

1-02 Co to je LOGOS? Pojem jako sonda a myšlenkový experiment

1-03 Slovo a pojem; pojmové myšlení a chápání toho, co „jest“

Úvod

Emanuel Rádl kdysi (DF I, s.4) napsal, že filosofie odpovídá (má odpovídat) na otázky doby: žije starostmi svého sociálního prostředí, chápe situaci a řeší ji ve jménu absolutní pravdy. Každý filosof se podle Rádla obrací (má obracet) ke své době; čím větší filosofie, tím více vyniká její základní účel: být programem pro reformu světa.

Nesnadnost splnit takové poslání, které Rádl filosofii přisuzuje, je zřejmá. Ale nesnadnost, jež je zřejmá na první pohled, je pouze něčím jako nad hladinu vyčnívající částí ledovce. Ta největší část problémů je skryta pod hladinou. Filosof, který nepřijme Rádlovu výzvu a pod nejrůznějšími záminkami vidí smysl filosofie v něčem jiném, může sice předstírat i skromnost a střízlivost a sebekritičnost atd., ale ve skutečnosti zbavil své filosofování toho nejdůležitějšího. Chtěl bych hned na začátku přiznat, že jsem pro sebe Rádlem formulovanou maximu všeho filosofování přijal. To neznamena ovšem, že jsem přijal styl jeho filosofování a už vůbec nikoliv styl jeho filosofického vyjadřování. (To ovšem ještě nemusí slibovat žádné zlepšení; Rádl je těžký myslitel, chcete-li mu rozumět do hloubky, ale čte se dobře a v prvním plánu je přístupný téměř každému. Nemyslím, že má Patočka pravdu, když mluví o „odstrašující výpravě“ Rádlova filosofování.)

Rád bych upozornil na některé na první pohled méně nápadné nesnáze, před kterými stojí filosof, přijímající pro sebe Rádlovy postuláty. Má-li filosof odpovídat na otázky doby, vzniká otázka, které to jsou a kdo je povolán je formulovat. Může tato odpovědná práce být svěřena někomu jinému než právě zase filosofům? A bude-li to zase filosof, který na takové otázky bude odpovídat, jak se vyvaruje nebezpečí, že tak bude odpovídat jen na své vlastní otázky a nikoliv na otázky doby? Rádl naznačuje, že základním korektivem tu musí být solidarita a sourozenství s lidmi, se společností, s politickou, kulturní a duchovní situací své země, svého národa, své civilizace atd. To ovšem znamená, že se filosof musí k něčemu a někomu přihlásit, a ne pouze vnějškově, ale musí se někomu, nějaké společnosti nebo její části, nějakým tradicím a nějakému lidskému usilování cítit blízko a přemýšlet, filosofovat především pro ně. Jinak řečeno, musí být nějak sociálně, politicky, kulturně zakotven, musí být někde doma. Ale pouhá zakotvenost také nestačí: musí si být této zakotvenosti co nejlépe vědom, musí tuto svou zakotvenost a zakořeněnost nechat projít svou soudností, svou rozumnou úvahou, musí si sám pro sebe a také pro druhé zdůvodnit, proč na ní trvá a proč je správné, aby na ní trval. Měřítkem správnosti toho, proč jeho sociální, kulturní, duchovní atd. zakotvenost není pouhým daným faktem, o němž se nepochybuje, nýbrž něčím, co snese i nejvyšší měřítka, je ovšem mít nějaké povědomí o takových měřících a kritériích a tedy odborně, poučeně a promyšleně se vyznat ve srovnávání různých hodnot a v jejich hierarchii. A proto ten Rádlov poslední bod: nejen znát problémy lidí kolem sebe a své doby, nejen se je pokoušet řešit tak, aby to nebylo řešení jen soukromé, ale nedostupné většině, ale také a především je řešit ve jménu nejvyšších „hodnot“, posledních „principů“, zkratka – jak říká Rádl – ve jménu absolutní pravdy.

Vztah filosofie k pravdě, k „absolutní pravdě“, je odedávna – alespoň v některých tradicích – chápán jako konstitutivní. Jak ukazuje samo její jméno, v jedné významné tradici je filosofie odedávna chápána jako láska k moudrosti a touha po ní; v pozadí je přítomen výklad, že filosofie není sama moudrostí, neboť moudrost zůstává vždy něčím, o čem se filosofie pouze pokouší, čeho se snaží

dosáhnout a čeho vždycky dosahuje jen zčásti, neboť – jak podle tradice celou věc vyjádřil jako první Pythagoras, jemuž je připisována i samotné autorství názvu FILOSOFIA opravdová a plná moudrost je vyhrazena bohům. Nové a hlubší interpretaci je tato pythagorejská (údajně) tradice podrobena v Platónově Hostině. A je to také Platón, který se první rozhodl nahradit ve slovu FILOSOFIEIN slovo SOFIA slovem ALÉTHEIA a připravit tak pevnou půdu pro pochopení filosofie jako lásky k pravdě a touhy po pravdě, přičemž sama pravda není nikdy něčím, co by filosofie měla ve svém držení. Právě v tom smyslu se Rádl vyjadřuje o tom, že ne my máme pravdu, ale pravda má nás.

A nyní tedy postupujeme obráceně: má-li filosof chápat svou situaci, v níž filosofuje, musí také chápat starosti své doby a svého sociálního prostředí (a nejenom jimi žít) – a jeho pochopení podléhá určitým měřítkům, jež nemohou a nesmějí být převedena na něco, co je dáno dobou, situací, vůbec lidmi. Jde o to, že nejen sama filosofova práce, totiž myšlení, nýbrž také jeho spjatost s lidmi, s prostředím, s dobou, se situací podléhá nejvyššímu kritériu, totiž absolutní pravdě, která nemůže být odvozována z toho, co jest, z ničeho jsoucího a daného, ale zůstává provždy nade vším pouze skutečným. To ovšem již zůstávám na cestě, kterou šel Rádl, který tak účtoval s celou dosavadní filosofickou tradicí, jak začínala ve starém Řecku. Řecké pojetí pravdy je zachyceno ve slovu, jímž Řekové označovali pravdu, ALÉTHEIA, což obvykle překládáme jako neskrytost. Tak je pravda zcela podřízena tomu, co jest (a navíc jen takovému „jsoucím“, jež je schopno být neskryto; to, co není schopno být neskryto, není považováno za jsoucí). Rádl tedy ve své formulaci a zejména v celém svém filosofickém úsilí, jež se snažil podříditi smyslu oné formulace, klade před každého filosofa ještě další, přímo epochální úkol: jde o nové chápání toho, co jest, přestat chápat pravdu jako jsoucno nebo jako něco, co na jsoucnech závisí, a tak skoncovat s tradicí, že jediným legitimním tématem filosofického zkoumání je jsoucí (tato tradice provází veškerou filosofii už od jejích prvních počátků, ale filosofování upadlo definitivně do jejího zajetí v Parmenidovi a jeho škole).

Tak se ovšem filosof, který chce ve světle, jež mu může pro jeho orientaci poskytnout jediné pravda, pochopit také svou situaci a svou situovanost, musí nejprve postarat o to, aby svou situaci a sám sebe postavil do tohoto „pravého světla“. A k tomu cíli si nějak musí vypracovat přístup k tomuto světlu nebo alespoň do míst, kam to světlo dopadá: základním a trvale ústředním problémem a tématem filosofie se tak stává nikoliv už jen „jsoucno (nebo jsoucí) vcelku“, nýbrž pravda, která „zůstává“ mimo tento celek a která naopak celek jsoucího a každé jsoucí zvlášť vůbec umožňuje a dokonce zakládá.

Rádl se s veškerým dostupným důrazem hlásil k filosofii praktické, a formuloval smysl a cíl filosofie tak, jak jsme o tom mluvili, aby se tak kriticky a účinně postavil proti oné „intelektualistické“ tradici, příznačné pro filosofii už od samotných jejích začátků. To však v žádném případě nemělo předznamenávat nějaký odvrát od témat „první filosofie“, nýbrž pouze radikálně změněný přístup k nim, zejména pak zasazení celé této nepochybně abstraktní problematiky do zcela jinak chápáného kontextu teoretického, ale zejména praktického, společenského, ano také politického. To neopomněl Rádl podtrhnout výslovně, když napsal, že „velká filosofie vždycky byla blízka politice a revolucionářství“.

Když se proto pokoušíme o rekonstituci či spíše rekonstrukci logiky jako filosofické disciplíny, chceme na jedné straně stále pamatovat na dějinnou, a to jak dějinně filosofickou, tak zejména společensky, politicky, kulturně a duchovně dějinnou situovanost takového pokusu, ale na druhé straně se nechceme ukvapeně přenášet přes nejzávažnější a nejhlubší otázky, před nimiž v přítomné době stojí a ještě dlouho bude stát každý vážný myslitel, vnímavý vůči trýznivé neuspokojivosti dnešního myšlení, které po ztrátě předmětné metafyzických kořenů, z nichž se živilo téměř dva a půl tisíce let, (vlastně přes dva tisíce let, neboť v posledních staletích už žije spíše z „podstaty“ a ze setrvačnosti),

nenášlo ještě způsob jak nasadit kořeny nové, přiměřené době, která odhalila limitovanou použitelnost a velmi malou či spíše problematickou filosofickou nosnost předmětného myšlení.

Když Rádl vindikuje pro filosofii cíl, stát se programem pro reformu světa, dodává, že „čin je jejím cílem“, že „filosof chce změnit, provést, reformovat“, že „filosof, který si nedovede sám vyhrnout rukávy a jít do hrubé denní práce, je špatným filosofem“. Ale co to bude filosof vlastně – jako filosof! – dělat, když si „vyhrne rukávy“ a vrhne se „do hrubé denní práce“? To přece nelze chápat tak, že odloží svou filosofii stranou, jako by mu při práci snad překážela. Filosof pracuje, když filosofuje; jeho hrubá denní práce spočívá ve velmi obtížném a namáhavém způsobu myšlení. Zde můžeme připomenout slova velkého německého filosofa, která právě v naší souvislosti dostávají ten pravý smysl, totiž že myšlení jedná tím, že myslí. Reformátorské poslání filosofie nezačíná totiž u světa, u společenských a politických pořádků, u poměrů – tam naopak končí, tam je vposledu zaměřeno a tam se vyjevují jeho důsledky, jeho plody. Ale tak, jako strom nezačíná svou vegetaci tím, že okamžitě pracuje na plodech, a jako své zralé plody přináší až po dlouhé a vytrvalé práci na listech a pomocí, prostřednictvím listů, tak také filosofie musí nejprve vybudovat složitou síť kořenů, dát vyrůst prvnímu kmeni a nechat pracovat mnoho svých listů na nejrozmanitějších, často krajně abstraktních a jakoby akademických problémech, aby byla s to přinést své plody, užitečné a často dokonce životně důležité pro život společnosti, obce, všech jejích členů a pro všechna její zařízení a programy.

Proto by nemělo zarážet žádného čtenáře nefilosofa (neprofesionála), že se budeme muset občas a snad i velmi často pohybovat po cestách pro abstraktnost a zejména nezvyklost těžko sledovatelných, a na druhé straně zase filosofy odborníky by nemělo zarážet, že o věcech velmi praktických a o orientaci v denních záležitostech bude třeba jen náznakem a jakoby okrajově pojednáno tam, kde by to nikdy nečekali.

To, co překládám, má charakter myšlenkového experimentu, nikoliv ještě jeho výsledného zpracování. Něco takového ostatně není ve filosofii ani možné, neboť pro myšlení vskutku filosofické je vyloučeno izolovat téma či problém v laboratorní čistotě a nestarat se o širší souvislosti a o důsledky, které ten či onen krok znamená pro okruhy problémů třeba na první pohled a zdání zcela vzdálených. Kromě toho jde ještě o něco mnohem podstatnějšího; o víc než pouhé pokusy nemůže jít především z toho důvodu, že by vlastně mělo jít o jakési první kroky v myšlení, které se v čemsi podstatném bude (nebo by se mělo) lišit ode všeho dosavadního evropského myšlení, ale o kterém ještě nemáme žádnou určitější představu (leđa negativní). To je však věc, kterou se budeme důkladněji zabývat na příslušném místě, a proto ji dále nebudu zatím rozvádět.

Ačkoliv tedy jde o zveřejnění čehosi bytostně provizorního, ve své platnosti přechodného, poznamenaného neupotřebitelností a nespolehlivostí starého myšlení a tím, že nové myšlení se nejen neprosadilo, ale ještě ani neustavilo, nemohu opomenout vyslovit díky především na dvojí adresu. Snad to čtenáři i zahraniční přátelé pochopí, že na prvním místě uvedu své mladší a mladé přátele a kolegy, kteří svou účastí na našich seminárních schůzkách a v horších dobách svou vytrvalostí, s níž se nepoddali tlaku bezpečnostních orgánů, které se pokoušely naši práci znemožnit a alespoň ji nejruzněji narušovaly, a ovšem také svou pozorností a sledováním výkladů i kladením nesčetných otázek nepřestali podněcovat mou práci (na téma v těchto „esejích“ probírané jsem přednášel dva roky na soukromém semináři). A hned poté musím za sebe i za své mladší přátele vyslovit svůj upřímný dík za velkou nepřímou, ale velmi důležitou pomoc, jakou zejména v posledních deseti letech prokazovali a nadále prokazují četní zahraniční přátelé také nám, našemu semináři a osobně mně, mnoha způsoby: osobní účastí a přednáškami na našich seminářích, knihami a časopisy a vůbec tím, jak nám umožňovali (a mnohým dalším) navázat a udržovat kontakt se západním myšlením. A v mém případě ještě stipendiem (studijním) Univerzity v Amsterodamu.

Naším cílem je obnovit resp. (znovu) ustavit logiku jako filosofickou disciplínu. Nejprve si musíme ujasnit rozdíl mezi disciplínami vědeckými a disciplínami filosofickými. Dnes už jsou dávno ty tam doby, kdy byl výčet jednotlivých věd poměrně krátký a především jasný. Odborných věd v posledních dvou staletích stále přibývalo a v rámci jednotlivých věd se osamostatňovaly užší obory, které byly nejednou spjaty s mateřskou disciplínou jen historicky. Vznikají nové obory o celé vědecké disciplíny hraniční, nejnověji také zvláštní obory, jež zasahují několik nebo i hodně oborů tradičních. Zejména při řešení významných konkrétních úkolů jsou organizovány skupiny a pracovní týmy, skládající se z odborníků mnoha různých zaměření a profesí. Při takových interdisciplinárních formách spolupráce se často ukazuje užitečnost a také vysoká důležitost teoretická, která vlastně původně nebyla zamýšlena, a ta pak nejednou vyvolá nové iniciativy a nejednou vede k zrodu nových vědeckých oborů. Jsou to především přírodní vědy, které jeví nekončící tendenci k štěpení vědeckých oborů na stále užší podobory anebo k zakládání nových úzkých oborů a podoborů napříč tradiční klasifikací (tradičním způsobům klasifikace). Naproti tomu zjišťujeme, že vlastně chybí těmto četným starým i novým vědám nějaká jednota, která by nám dovolovala mluvit o vědě vůbec.

Docela jiné poměry panují ve filosofii. Když se v rámci filosofie ustaví a relativně osamostatní nějaké filosofické disciplíny, obor jejich zájmu se nezúží, ale jenom se někde zahustí a jinde prořídne. To znamená, že dojde k přesunům důrazu, přemístění některých témat do centra zájmu a jiných naopak na okraj, k soustředění na některé souvislosti a k prohloubení zájmu o některé detaily na jedné straně a k zeslabení zájmu o jiné souvislosti a detaily na straně druhé. Nicméně celkové pole, jehož všechna témata musí být nadále respektována, zůstává nezmenšeno, a někdy dochází k rozpoznání významných souvislostí a úzké spjatosti logické tam, kde původně nejenom nebyla hledána ani předpokládána, ale kde se nutně muselo zdát, že je věcně nepravděpodobná nebo dokonce vyloučená. V tom smyslu je pak možno říci, že filosofie se vlastně ve své jednotlivé disciplíny nedělí, ale že v každé filosofické disciplíně zůstává vždy filosofie celá. Tak třeba úzká souvislost, takřka „příbuznost“ a sousedská blízkost není jen mezi etikou a politikou (takže politika může být chápána jako druhá, vyšší úroveň etiky) nebo etikou a axiologií, mezi filosofickou psychologií a noetikou nebo mezi psychologií a estetikou atd. je tu významná souvislost např. mezi logikou a metafyzikou (resp. ontologií) a podobně.

To tedy znamená, že při znovubudování filosofické logiky musíme alespoň okrajově a třeba jen stručnými poukazy naznačovat, jak probírané téma souvisí významnějšími směry s jinými tématy, spadajícími (v tradičním pojetí) do zcela odlišných a jako vzdálené chápaných filosofických oborů nebo problémových okruhů. Je-li tedy naším cílem vybudování logiky jako filosofické disciplíny, je to cíl propastně oddělený od každého záměru podat ucelený výklad formální logiky, neboť formální logika se právě svou formálností, tj. svou údajnou maximální izolovaností od ostatní filosofické, ale i vědecké problematiky od filosofie odtrhla a stala se samostatnou odbornou vědou, speciální odbornou disciplínou nefilosofickou. Protože však k tomuto „odtržení“ logiky od filosofie došlo historicky ještě dříve, než se vlastní filosofická logika vůbec mohla ustavit, nemůžeme vlastně svůj pokus chápat jako nějaký návrat a tedy obnovení, znovuuštění filosofické logiky, ale musíme si počínat tak, jako bychom filosofickou logiku měli a museli ustavit po staletích, v nichž ona formální či-li nefilosofická logika dosáhla klasické podoby a byla pěstována na velmi slušné úrovni (k pronikavé změně na tomto poli došlo teprve v posledních asi sto letech se vznikem tzv. matematické nebo symbolické logiky a jejích počítačových aplikací).

Pokusy o filosofickou logiku (její ustavení či znovuuštění) lze ovšem sledovat i v minulosti (nejpozoruhodnějším příkladem je pojetí Hegelovo, ale Hegel v tom není sám). Jak se ovšem ukáže z dalších stránek a kapitol, půjde nám o podnik, který bude moci být srovnáván s dosavadními pokusy

pouze v některých vnějších momentech, ale bytostně se od nich bude lišit (nebo to alespoň bude naší ctižádostí, ať už výsledek dopadne lépe či hůře). Může-li vůbec být řeč o nějakém navazování na předchůdce, pak půjde o předchůdce velmi dávné. Pojednáme o tom v samostatné partii o něco později; za předchůdce tu budeme mít především Hérakleita. Ten ovšem, jak známo, žádnou filosofickou disciplínu nezaložil. U něho najdeme jen určitější nebo méně určité náběhy k celkovému filosofickému pojetí, v němž se úloha LOGU jeví jako základně důležitá. A protože jde nejen o náběhy a náznaky myšlenkové, ale o skutečné literární zlomky, dochované pouze z citací v dílech jiných, pozdějších autorů, nemůže se náš pokus o Hérakleita opírat jinak a víc než jako o pouhou inspiraci – ovšem inspiraci vysoce závažnou.

Jestliže tedy filosofickou logiku chápeme jako disciplínu, v níž musí být obsažena celá filosofie, a jestliže se má lišit od jiných filosofických disciplín pouze soustředěností a důrazem na určitý okruh problémů, aniž by tento okruh směl být separován a izolován od okruhů ostatních, zbývá určit alespoň předběžně, co bude tímto upřednostněným a do středu pozornosti postaveným problémem či okruhem problémů. A právě na tomto místě se ocitáme dosud v největších rozpacích. Termín logika je jistým zkrácením řeckého názvu *HÉ LOGIKÉ EPISTÉMÉ*, a to znamená vědění nebo věda o LOGU. Co to však je LOGOS?

1-02

Řecké slovo LOGOS pochází od slovesa *LEGEIN*, a původní význam tohoto slovesa je sbírat, vybírat, shromažďovat, pořádat v celek. Ostatní významy jako říkat, mluvit atd. jsou pozdější, druhotné nebo přenesené. Ostatně něco podobného známe také v češtině, ale i v jiných jazycích. Tak třeba čísti znamenalo původně čítati, počítati písmenka, nikoliv s cílem zjistit, kolik jich je, ale sčítati je dohromady a v jejich úhrnu či celku najít jejich smysl, jejich význam.

Proč jsme se museli obrátit k jakémusi původnímu významu slova LOGOS? Především proto, že nám slovníky nikterak nepomohou, neboť toto slovo má příliš mnoho významů. Ale dostaneme se dál, když najdeme ten původní? Má to pro nás nějaký význam, tj. filosofický význam? To je samostatná otázka, která by nás mohla zavést jinam, než kam chceme jít. Ale později se ukáže, že se k ní budeme muset vrátit; konec konců se týká také LOGU, ovšem v jiném významu. Na tomto místě můžeme zůstat jen u poukazu k tomu, že přihlídnutí k původnímu smyslu slova LOGOS nám může usnadnit pochopení některých výroků (zlomků) nejstarších myslitelů, které by jinak byly neprůhledné anebo jejichž interpretace by bez této opory mohla být nebo přinejmenším vypadat jako poněkud svévolná.

Nejprve přihlídneme k zlomku B 1, kde se dočteme, že podle Hérakleita se všechno děje podle LOGU, který je „vždy jsoucí“, ale který lidé nechápou atd. Odjinud víme, že „všechno přechází a nic netrvá“ (zl. A 6), to znamená, že všechno je dění, a právě toto „všechno dění“ se děje podle LOGU. LOGOS tedy není záležitostí pouhého myšlení, i když ovšem také myšlení se děje podle LOGU, nebo se LOGEM alespoň má řídit (např. zl. B 2). Ale rozhodující je, že se podle LOGU děje celý svět, veškerenstvo. A tady si můžeme připomenout zlomek B 124, který interpreti většinou přecházejí, protože je sám o sobě zcela neprůhledný. Když jej však chápeme v souvislosti s citovaným výrokem o tom, že se všechno děje podle LOGU, dává hned jasnější smysl. Onen zlomkovitý výrok zní: Nejkrásnější svět jako hromada věcí náhodně rozházených... (je to citát z Theofrasta a je v této podobě zařazen do kontextu cizího). Hérakleitos tu o „nejkrásnějším světě“ mluví slovy *HO KALLISTOS KOSMOS*, a my víme, že slovo *KOSMOS* již samo o sobě vyvolává představu čehosi krásného a uspořádaného. Proč tedy tu je takové napětí, takový rozpor? Na jedné straně nejkrásnější (krásný, uspořádaný) svět, na druhé straně hromada náhodně rozházených věcí – nač má upozornit tento zdůrazněný rozdíl a přímo rozpor? Zdá se mi nepochybné, že tu máme poukaz na rozhodující, obrovský význam působení LOGU: bez LOGU by i ten nejkrásnější svět byl pouhou hromadou náhodně rozházených věcí, a jen LOGOS je s to způsobit, že z hromady náhodně rozházené může

povstat svět, nejkrásnější KOSMOS, univerzum. Latinské slovo universum zdůrazňuje to, co přímo nenajdeme v řeckém slově KOSMOS, totiž onu spjatost v jedno, v jednotu.

LEGEIN znamená sbírat, hromadit, shromažďovat, ale nikoliv nahodile (jako třeba postupující ledovec před sebou tlačí posbírané balvany), ale tak, že je co pochopit. Podobně lze pochopit skupinu po sobě jdoucích, „sebraných“ písmen, ale pod tou podmínkou, že nebyla sebrána náhodně, nýbrž že byla správně vybrána a seřazena; pak nám vyvstane nebo alespoň se stane přístupným jejich smysl, jejich význam – a pak teprve jsou před námi ne už jako jednotlivá písmena, nýbrž jako jednota, jako celek, totiž jako slovo. Mnohem později uvažuje o této věci Aristotelés, a můžeme tedy mít za to, že v tom navazuje na dost všeobecné povědomí alespoň u lidí, nakloněných o věci trochu uvažovat. LOGOS má tedy uprostřed světa jsoucen onu zvláštní funkci, že sbírá a shromažďuje nějaké „věci“ a sjednocuje je v jednotu, v celek. A totéž zajišťuje v lidském myšlení, pokud je ovšem dosti zkušený a poučený a pokud tedy není naopak s LOGEM v rozporu (zl. B 72 aj.). Proto může zase jindy Hérakleitos říci: Vyslechnou-li ne mne, nýbrž LOGOS, pak je moudré, aby uznali, že vše jest jedním. To znamená: vše, s čím se můžeme setkat, je jedním (a to znamená: shromážděným, sjednoceným podle LOGU a LOGEM); taková „jedna“ mohou zase dále být buď rozházena docela náhodně tam, kde chybí LOGOS, aby je zase sebral, shromáždil a učinil čímsi „jedním“, anebo se mohou stát vyššími „jednotami“, až i v posledu „nejkrásnějším světem“. A cestou k nahlédnutí a porozumění této výstavby veškerenstva na jednotách je naslouchání a vyslechnutí LOGU; ovšem samo slyšení ještě zdaleka nestačí, rozhodující je pochopení.

Když vyjdeme z toho, co jsme zatím mohli vyslechnout z Hérakleita, a když přestaneme jen poslouchat a jen interpretovat to, co on řekl (podle jeho rady), pak se můžeme ocitnout na cestě, která opravdu vede dál, neboť začneme nejen naslouchat samotnému LOGU, pro nějž je Hérakleitos jen tlumočníkem, ale budeme mu postupně stále víc rozumět, budeme LOGOS chápat. A tak se i naše vlastní myšlení bude „dít“ podle LOGU, který je i pro všechny lidi a pro jejich myšlení společný (zl. B 2 a B 113). Pak o nás nebude už platit, že si toho nejdůležitějšího nevšímáme a že právě to nejdůležitější při setkání nepoznáváme, takže máme jen zdání (B 17) a jen nějaké své zvláštní myšlení (B 2). Naopak se staneme bdícími, pro něž pro všechny je jen jedno jediné společné myšlení a jeden jediný společný svět (B 89 aj.)

Proto se chceme pokusit o jistý myšlenkově odvážný filosofický experiment, inspirovaný Hérakleitem: vyjdeme od jeho pojetí LOGU, pokud jsme je mohli alespoň trochu rekonstruovat, jako od inspirujícího pokynu, v nejnezbytnějších momentech toto počáteční pojetí poněkud upravíme, především v tom, že je přeneseme do dějinně filosoficky i věcně odlišného kontextu, a navzdory všemu zdání, že se dopouštíme prohřešku proti samotným zásadám filosofického zkoumání, budeme takto získaný předběžný pojem aplikovat na vybranou problematiku svého „vlastního“ uvažování. Tak vyzkoušíme v praxi (tj. v myšlenkové praxi), zda onen inspirující Hérakleitův pokyn je opravdu nosný a zda jeho následování nás vskutku přivede mezi filosoficky „bdící“.

Novodobá evropská kontinentální filosofie se vyvíjela pod stálým nebo alespoň periodicky vždy znovu působícím tlakem anglosaského empirismu a vlastně mu stále ustupovala, tj. vyklízela své původní pozice a vždy znovu se pokoušela po ústupu zastavit jeho pronikání v nových, ještě důkladněji opevněných pozicích. Kontinentální tradici šlo o pozice rozumu, které se pokoušela ubránit proti vítěznému tažení pozorování (založeném na vnímání), zkušenosti (založené na praxi) a odmítání spekulace (založené na pouhé logice). V důsledku obrovského rozšíření přírodovědného zkoumání došlo k pozoruhodně rozporné situaci: v teorii (či spíše ideologii) vědy se prosadil empirismus, zatímco v praxi vědy se stále víc prosazovalo něco, co každé hlubší reflexi muselo potvrzovat rozhodující úlohu a přímo supremacii rozumu. Některé významné obory dospěly dokonce tak daleko, že se svými obrovskými teoretickými konstrukcemi balancují na jednom nebo několika málo

pozorováních, jež sama o sobě by nebyla vůbec uskutečněna bez obrovských teoretických konstrukcí jiných. (Tak např. velmi nesnadné pozorování vln zvýšené četnosti ve výskytu neutrin se může ukázat jako rozhodující argument resp. poskytnout takový argument pro řešení otázky povahy našeho vesmíru vcelku u příležitosti výbuchu supernovy, nota bene nikoliv přímo v naší galaxii.)

To nemůže vzbudit otázku, zda metoda experimentu

2. X. 88